

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Een tunnel zonder einde. Het neo-liberalisme van Martens V en VI
Kriesi, H.

Citation

Kriesi, H. (1988). Boekbespreking van: Een tunnel zonder einde. Het neo-liberalisme van Martens V en VI. *Acta Politica*, 23: 1988(4), 497-499. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449683>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449683>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

val. Na nieuwe verkiezingen kwam dan de weg vrij voor de neoliberale rooms-blauwe regeringen van Martens V en VI. Waarom de zeer sterke Belgische vakbonden, die in de jaren zeventig een tegenwicht voor de eisen van de ondernemers vormden, niet in staat waren om deze ontwikkeling tegen te houden werd deze lezer niet helemaal duidelijk.

Aan het begin van de neoliberale regeerperiode had de Belgische economie met drie problemen te kampen. Ten eerste was de concurrentiekracht van de Belgische industrie verzwakt. Deze ontwikkelingen hadden te maken met de ongunstige, verouderde industriestructuur van België. De traditioneel sterke industriële sectoren van België (staal, steenkool, textiel, scheepsbouw en glasverpakking) werden alle geconfronteerd met een dalende internationale vraag en met versterkte concurrentie uit lage-loonlanden. Ten tweede steeg als gevolg van de industriële problemen de werkloosheid pijlsnel. Ten derde verloor, mede als gevolg van de economische teruggang, de staat belastinginkomsten, terwijl de werkloosheidsuitgaven explosief stegen met als gevolg een steeds toenemend financieringstekort. Deze drie problemen bepaalden de prioriteiten van Martens V: het herstellen van de concurrentiekracht van de ondernemingen, het saneren van de overheidsfinanciën en het doen dalen van de werkloosheid als gevolg van economisch herstel. De concurrentiekracht werd verbeterd door het beheersen van de loonkosten van de ondernemingen en van de energierekening, en door de devaluatie van 1982. Dank zij deze maatregelen realiseerden de ondernemingen een spectaculair winstherstel. De Belgische exportkansen profiteerden na 1982 ook van de algemene internationale conjunctuurbewegingen. Van een duurzaam structureel herstel kon op grond van het door Martens V gekozen exportmodel echter geen sprake zijn. Mommen maakt duidelijk dat België bleef kampen met het structurele probleem van een verouderd exportpakket en dat de Belgische export als vanouds afhankelijk bleef van traditionele producten die veel energie- en loonkosten bevatten. De Belgische regering nam wel een aantal fiscale maatregelen om de industriële vernieuwing te bevorderen en het innovatiekapitaal te versterken, maar dat leverde weinig op. De ondernemers waren alleen in beperkte mate bereid in de industrie te investeren. Ze bleven 'op een geldberg zitten', zoals Mommen (p. 153) het noemt. Gezien de hoge Belgische en internationale rentevoeten van de jaren tachtig vonden ze blijkbaar beleggingsmogelijkheden in het binnen- en buitenland aantrekkelijker. Het hoge internationale renteniveau was en is echter niet alleen een Belgisch probleem. Zo ziet Scharpf, in diens *Sozialdemokratische Krisenpolitik in Europa* (1987), daarin de cruciale factor die de structurele verschuivingen bepaalt in de machtsrelaties tussen de sociale partners in Europese landen in de vroege jaren tachtig.

Het financieringstekort was vooral het gevolg van de economische crisis die het uitbetalen van steeds hogere bedragen aan werkloosheidsuitkeringen noodzakelijk maakte. Het op de sociale sector bezuinigen werd een vast onderdeel van het financiële programma van de regeringen. Mommen legt uit hoe dat allemaal in zijn werk ging. Daarnaast laat hij ook zien op welke andere posten men ook nog wilde bezuinigen. Het financieringstekort bleef echter hardnekkig hoog door de oplopende rentelasten en doordat het hoge niveau van de werkloosheid niet kon worden teruggedrongen. In januari 1987 bij voorbeeld was officieel nog 12,5 percent

van de actieve bevolking werkloos. Ook hier boekten de regeringen Martens V en VI nauwelijks tastbare resultaten.

De vraag is uiteraard of een Belgische regering in de eerste helft van de jaren tachtig anders had kunnen handelen. Deze vraag bediscussieert Mommen nauwelijks, hoewel hij tussen de regels door laat blijken ervan uit te gaan dat het anders had gekund. Dit blijkt bij voorbeeld uit zijn discussie van de devaluatie van 1982 (p. 38). Hij concludeert dat deze devaluatie een zuiver politieke manoeuvre was 'om de vakbeweging voor een voldongen feit te stellen en te dwingen mee te praten over een aantal flankerende maatregelen'. Gezien de internationale situatie en gezien de structurele problemen van de Belgische industrie valt echter te betwijfelen, of een Belgische regering veel speelruimte had aan het begin van de jaren tachtig. Dit kunnen we niet alleen voor België, maar voor alle kleine landen met een 'democratisch-corporatistisch' regime in twijfel trekken. Mommen sluit ook aan bij de discussie over het 'democratisch-corporatisme' van Katzensteins *Small states in world markets* (1985) en concludeert voor België dat het 'liberaal democratisch-corporatisme' een wankele consensus met betrekking tot de sociaal-economische politiek in zich draagt en dat onder Martens V en VI ineens sprake was van een 'corporatisme zonder consensus'. Dezelfde uitholling van corporatistische overlegstructuren in de crisis van de jaren tachtig werd ook voor Nederland geconstateerd, bij voorbeeld door Zimmermann, *Neokorporative Politikformen in den Niederlanden* (1986), die de Nederlandse ontwikkelingen in deze periode als 'slapend corporatisme' karakteriseert. De vraag die daarmee voor de internationaal vergelijkende studie van de 'flexibele aanpassingspolitiek' van kleine landen rijst, is of het 'democratisch-corporatisme' in eerste instantie een 'mooi weer'-arrangement is, dat aan betekenis verliest zodra de economische situatie van een land verslechtert. De vraag is dus, of in een land als Oostenrijk de corporatistische overlegstructuren alleen daardoor beter overeind zijn gebleven dan in België en Nederland, omdat dit land (tot nu toe) met minder ernstige structurele economische problemen te kampen had dan bij voorbeeld België of Nederland. Notermans, in zijn scriptie *Arbeitslosigkeit und Inflation. Belgien, die Niederlande, Österreich und die Schweiz, 1974-1985* (1988), beantwoordt deze vraag bevestigend, Scharpf (1987) aarzelend ontkennend. Mommen stelt zich dit soort vragen niet, en ik zou ze niet durven beantwoorden.

H. Kriesi

M. Jansen en J.K. De Vree, **The ordeal of unity. The politics of European integration 1945-1985**, Prime Press, Bilhoven 1985.

Het spanningsveld tussen de noodzaak van en de feitelijke mogelijkheden voor Europese integratie is het kernthema van *The ordeal of unity*. Het boek handelt over de naoorlogse geschiedenis van de Europese eenwording, maar is, zoals de auteurs in hun voorwoord stellen, meer dan een opsomming van historische feiten. De bedoeling van het boek is de geschiedenis van de Europese eenwording te begrijpen

en te verklaren met behulp van een theorie over het gedrag van staten. In dit opzicht onderscheidt het boek zich van andere historische werken waar de vertrekpunten impliciet verondersteld worden aanwezig te zijn.

De door Jansen en De Vree gebezigde theorie wordt uiteengezet in hoofdstuk 1 en komt in het kort erop neer dat staten in hun onderlinge afhankelijke relaties op basis van relatieve machtsposities streven naar zo groot mogelijke onafhankelijkheid.

Machtspolitieke relaties zijn de basis van interstatelijke betrekkingen. In de periode 1815-1945 leidde dit gedrag van staten in het Europese politieke systeem tot de vorming van allianties ter bestendiging en regulering van machtspolitieke relaties, oorlogen en pogingen tot overheersing door een of meer staten. Door het dynamische (veranderlijke) karakter van macht werden perioden van stabiliteit afgewisseld door perioden van instabiliteit. Van stabiliteit was slechts sprake zolang de machtspolitieke situatie door een dominante coalitie van staten werd erkend. Interdependente relaties tussen staten kunnen, zo wordt in hoofdstuk 1 opgemerkt, eveneens leiden tot samenwerking. In beginsel zijn oorlog en samenwerking loten van dezelfde stam. Samenwerking tussen staten is slechts mogelijk indien de machtsrelaties onderling duidelijk zijn en de gemeenschappelijke belangen genoegzaam bekend zodat men weet wat men aan elkaar heeft, hoe ver men ten opzichte van elkaar kan gaan en wat men van elkaar moet aanvaarden. Aangezien verdergaande samenwerking ontegenzeggelijk conflicten meebrengt is het noodzakelijk dat het internationale politieke systeem in staat is die conflicten op te lossen (high decision making capacity). Evenals dit het geval is voor internationale politieke systemen moet daarvoor sprake zijn van een sterke machtsuitoefening door een dominante partij/staat of coalitie van partijen/staten. In hoofdstuk 1 wordt er ten slotte op gewezen dat de noodzaak tot samenwerking tussen staten door technologische ontwikkelingen toeneemt: enerzijds omdat ze de economische interdependentie tussen staten versterken, anderzijds omdat ze oorlog als middel in internationale betrekkingen te 'kostbaar' maken. Hoe deze noodzaak tot verdergaande samenwerking zich verhoudt tot de werkelijke ontwikkelingen na de Tweede Wereldoorlog wordt in de volgende hoofdstukken aan de orde gesteld. De geschiedenis van de Europese eenwording wordt door Jansen en De Vree onderverdeeld in twee perioden. In de hoofdstukken 2 tot en met 7 wordt beschreven hoe in de periode vanaf de Tweede Wereldoorlog tot het begin van de jaren zestig de Europese samenwerking werd georganiseerd. Met nadruk wijzen de auteurs erop dat de internationale politieke situatie van na de Tweede Wereldoorlog, gecentreerd rond het Oost-Westconflict, van doorslaggevende betekenis is geweest voor de Europese samenwerking.

Om machtspolitieke en economische redenen wensten de Verenigde Staten tegenover de Sovjetunie een sterk en verenigd Europa. Gelet op de gepercipieerde Russische dreiging liet dit de Europese staten geen andere keus dan samen te werken. Bovendien was Europese samenwerking (EGKS, WEU, EEG) een uitweg uit het dilemma van een door de Verenigde Staten noodzakelijk geachte, maar door met name Frankrijk gevreesde wederopname van Duitsland in het Europese politieke systeem. Van Europees enthousiasme voor samenwerking was weinig of

geen sprake. In termen van op intergouvernementele leest geschoeide Europese samenwerking was deze periode, getuige de oprichting van de vele door Jansen en De Vree genoemde organisaties, een succes. Tot meer dan intergouvernementele samenwerking is het echter niet gekomen. Wel vond een discussie plaats over federalisme, functionalisme en neofunctionalisme en werden ontwerp-verdragen opgesteld voor een federaal-supranationaal georiënteerde Europese Defensie Gemeenschap en een Europese Politieke Gemeenschap. Tot enige concrete resultaten heeft het echter niet geleid. In de ogen van Jansen en De Vree konden deze projecten ook niet anders dan mislukken, omdat geen sprake was van een dominante staat of coalitie van staten om krachtige besluiten te kunnen nemen. Ook de hierboven genoemde theorieën houden geen rekening met de noodzaak van de aanwezigheid van een dominante coalitie. De waarde van dergelijke theorieën mag door hun normatief en idealistisch karakter overigens überhaupt in twijfel worden getrokken. Het richt de aandacht eenzijdig op het functioneren van supranationale gezagsorganen waarvan een integratieve uitstraling wordt geacht uit te gaan. In de hoofdstukken 8 tot en met 12 wordt de tweede door Jansen en De Vree onderscheiden periode beschreven. De reden voor het onderscheid in twee perioden is een accentverschuiving van samenwerking naar integratie. Kenmerkte de eerste periode zich door samenwerking op zuiver intergouvernementele basis, in de tweede periode, vanaf het begin van de jaren zestig tot het heden worden pogingen ondernomen tot integratie. Centraal bij de beschrijving van de laatste periode staat het wel en wee van de op integratie gerichte Europese Gemeenschap. Evenals bij aanvang van de beschrijving van de eerste periode wordt door de auteurs gewezen op de invloed van de internationale politieke en economische situatie op het Europese politieke systeem. Détente, toenemende economische interdependentie, energieschaarste, opkomst van nieuwe industriële landen veroorzaakten nieuwe problemen, onzekerheden en gevoelens van onveiligheid die de noodzaak van integratie onderstreepten. Indien Europa als politiek systeem wil blijven voortbestaan is integratie een prealabele voorwaarde.

In met name het laatste samenvattende analytische hoofdstuk, dat niet voor niets dezelfde titel heeft meegekregen als het boek zelf, wordt de noodzaak van Europese integratie gerelateerd aan de feitelijke mogelijkheden in het perspectief van de toekomst. Gesteld wordt dat ondanks de noodzaak voor Europese integratie de lidstaten van de EG er de afgelopen vijfentwintig jaar niet in zijn geslaagd een krachtig de staten bindend besluitvormingsmechanisme te ontwikkelen. Het is niet gelukt een gemeenschappelijke buitenlandse politiek, defensiepolitiek, monetaire of economische politiek te ontwikkelen noch is het gelukt interne conflicten efficiënt en blijvend op te lossen. De door Jansen en De Vree genoemde plannen, rapporten en plechtige verklaringen over Europese politieke, monetaire en economische unies hebben tot weinig of geen resultaat geleid. Op de vraag waarom zo weinig integratie tot stand is gekomen antwoorden Jansen en De Vree: onzekerheid. Onzekerheid hoe het verder met de integratie zal gaan weerhoudt de lidstaten ervan afstand te doen van nationale soevereiniteit. Het ontbreken van een gemeenschappelijk doel van de Europese integratie wordt door de auteurs geweten aan de divergerende belangen van de lidstaten. De onzekerheid kan volgens